Materiały i Sprawozdania
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
Tom XXXVI, Rzeszów 2015, s. 39–54
DOI: 10.15584/misroa.2015.36.5

Małgorzata Rybicka[*], *Aleksander Diaczenko*[**]

Nowe dane o relacjach między kulturą trypolską a kulturą pucharów lejkowatych na zachodniej Ukrainie

New data on the relationship between the Trypillian and Funnel Beaker cultures in Western Ukraine

The pulses from the Baden region, identified in the Dnieper settlements of the Trypillian culture, have been distinguished currently in the complexes of the CII phase of the Trypillian culture on the western Volhynia region, but also in the context of the Funnel Beaker culture on the upper Dniester. The research carried out on the issues indicating the relationship between the Funnel Beaker culture and the Trypillian culture shows that contacts between them were varied and also resulted in the appearance of syncretic complexes. Particular attention needs to be paid in the future to determine the chronology of these interactions and the importance of cultural changes observed in the second half of the fourth thousand BC in western Ukraine regarding the Baden factor.

KEY WORDS: Trypillian culture, Funnel Beaker cultures, Brynzeny group

Submission: 04.05.2015; acceptance: 15.09.2015

WPROWADZENIE

Określenie chronologii i charakteru wzajemnych relacji między kulturą trypolską a kulturą pucharów lejkowatych stanowi jedno z częściej dyskutowanych zagadnień w polskiej literaturze przedmiotu (np.: A. Kośko 1981, 1988; S. Jastrzębski 1991; M. Y. Videiko 2000, 2008; P. Papiernik, M. Rybicka 2002; M. Rybicka 2004, 2015; S. Kadrow 2005, 2009; A. Pelisiak 2005, 2008; A. Kośko, M. Szmyt 2011). Między społecznościami tych kultur dochodziło zapewne do bezpośrednich kontaktów, czego świadectwem są identyfikowane w obrębie grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych importy stołowej ceramiki kultury trypolskiej (np. W. Gumiński 1989; J. Kruk, S. Milisauskas 1981; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014) lub znajdowane na osiedlach kultury trypolskiej naczynia kultury pucharów lejkowatych (np.: M. Y. Videiko 2000; V. A. Kruts, S. M. Ryzhov 2000). Również krzemień wołyński stanowi ważne świadectwo wzajemnych związków między grupami wschodnią i południowo-wschodnią tej kultury a terenami Wołynia lub nadniestrzańskimi (P. Papiernik, M. Rybicka 2002; M. Dobrzyński, M. Parczewski, K. Piątkowska, M. Rybicka 2014). Dyskusje budzi jednak ich skala, czas i miejsce inicjacji (A. Kośko 1981, 1988; S. Kadrow 2005; A. Kośko, M. Szmyt 2011; M. Rybicka 2015).

Szczególne znaczenie dla przedstawienia relacji między tymi kulturami mają odkrycia dokonane w ostatnich latach na obszarze zachodniej Ukrainy (np.: W. Pasterkiewicz, A. Pozikhovski, M. Rybicka, D. Verteletskyi 2013; D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013). Pozwalają one zabrać głos w toczącej się w literaturze przedmiotu dyskusji na ten temat (A. Kośko 1981; S. Kadrow 2005; A. Pelisiak 2005; M. Y. Videiko 2000, 2008; A. Kośko, M. Szmyt 2011; M. Rybicka 2015). Podstawowe znaczenie dla oceny związków między tak odrębnymi jednostkami kulturowymi ma określenie granic ich ekumen. Do niedawna wielu badaczy przyjmowało, że to północny Bug stanowi rubież stabilnego osadnictwa kultury pucharów lejkowatych (A. Kośko, M. Szmyt 2011). Społeczności kultury trypolskiej zasiedlały natomiast na zachodniej Ukrainie głównie Wołyń w okresie odpowiadającym jej fazie CII. Według V. N. Dergacheva (1980, s. 192) można je łączyć z grupami Choriw, Trojaniw i Gorodok, które chronologicznie odpowiadają grupom Brynzeny i Gordineszti (por. V. A. Kruts, S. M. Ryzhov 2000).

* Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów
** Narodowa Akademia Nauk Ukrainy, Wołodymyrska 54, 01030 Kijów

NOWE DANE O CHRONOLOGII OSADNICTWA KULTURY TRYPOLSKIEJ
I KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH W REJONIE OSTROGA

W latach 2012 i 2013 prowadzono badania wykopaliskowe na stanowisku Nowomalin-Podobanka usytuowanym na południe od Ostroga (ryc. 1). Odkryto tam częściowo zachowaną płoszczadkę (ryc. 2), z której pochodzą naczynia odpowiadające stylistycznie grupie Brynzeny kultury trypolskiej (ryc. 3–5; por. V. N. Dergachev 1980).

W materiale z warstwy, oprócz bardzo licznej ceramiki stołowej i kuchennej tej kultury, zidentyfikowano ułamki kilkudziesięciu naczyń kultury pucharów lejkowatych. W zbiorze tym wyróżniono ułamki pucharów, amfor, waz i garnków oraz kubków i flasz z kryzą (ryc. 6–7). Szczególne znaczenie dla oceny jego chronologii mają kubki, których brzuśce ozdobiono kątowymi motywami wykonanymi cienkim ściegiem bruzdowym (ryc. 8). Takie układy zdobnicze, wykonane jednak w technice rycia lub zbliżonej do ściegu bruzdowego, pochodzą ze stanowisk zarówno grupy wschodniej (np. Wilkostowo; S. Rzepecki 2014, tabl. 45: 10; 194: 2; 211: 31); por. M. Rybicka 1995 oraz grupy południowo-wschodniej (P. Włodarczak 2006; M. Rybicka 2011). Pojawienie się ich można łączyć z okresem 3600–3300 BC. Natomiast kubki z uchami lunata cechuje szeroki czas wykorzystywania (A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2004; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013; D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka 2014; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014), który odpowiada fazom Zimne I i II (A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2004; P. Włodarczak 2006). Szczególnie interesujące są ułamki flaszy z kryzą wykonanej w technologii ceramiki kuchennej kultury trypolskiej (ryc. 6: 7) oraz waz o prostych szyjkach wykonywanych z gliny schudzanej tłuczonymi skorupami lub muszlami (ryc. 5: 2, 4).

A

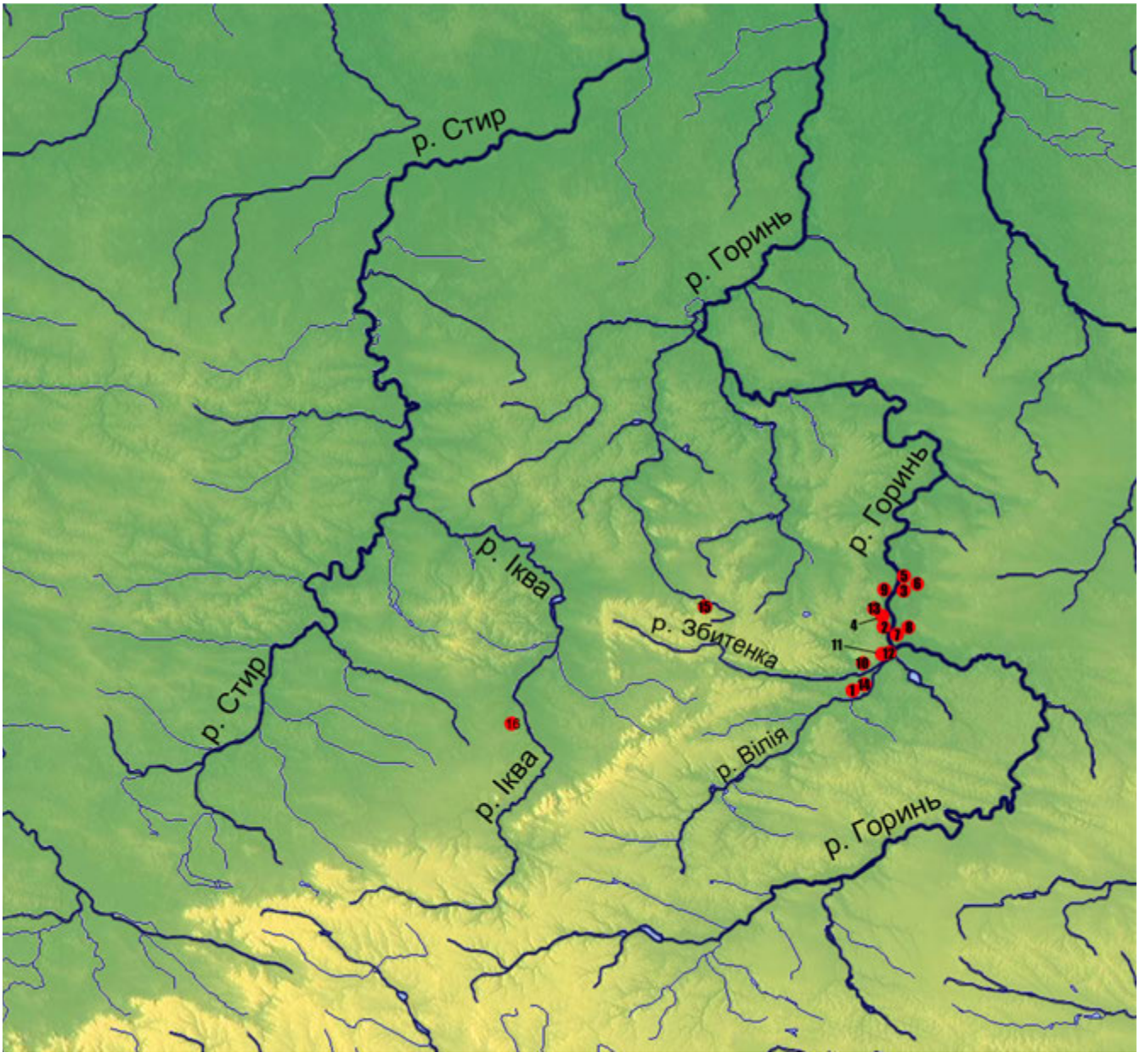

1 - Położenie stanowiska Nowomalin - "Podobanka"

2 - Zasięg osady kultury trypolskiej (C-II)

3 - Lokalizacja wykopu z 2012 roku

B

Ryc. 1. A – Położenie stanowisk kultury trypolskiej wokół Ostroga. B – Lokalizacja stanowiska Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. *Wg D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

Abb. 1. A – Lage der Fundstellen der Tripolje-Kultur in der Region um Ostog herum. B – Lokalisierung der Fundstelle Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. *Nach D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

Ryc. 2. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Zachowany fragment płoszczadki. *Fot. D. Król*
Abb. 2. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Erhaltenes Fragment der Behausung, der sog. „ploszczadka". *Fot. D. Król*

Należałoby określić, czy współwystępowanie w Nowomalinie-Podobanka zabytków kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej jest świadectwem koegzystencji społeczności tych kultur, czy też stanowią one pozostałość różnych epizodów osadniczych. Na podstawie wyżej przedstawionych danych ceramika pierwszej z tych kultur generalnie odpowiada klasycznej fazie jej grupy południowo-wschodniej (por. J. Kruk, S. Milisauskas 1981, 1999; S. Jastrzębski 1991; P. Włodarczak 2006; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014), zaś grupa Brynzeny reprezentuje początki fazy CII (Û. Rassamakìn 2004). Zbliżona chronologia względna reprezentujących je zabytków nie stanowi dowodu o wspólnym wykorzystywaniu tego miejsca przez ich społeczności. Jednoznacznym dowodem byłoby odkrycie zabytków obu kultur w obrębie płoszczadki. Ta odkryta w Nowomalinie-Podobanka była tylko fragmentarycznie zachowana (ryc. 2). W jej obrębie znajdowała się ceramika kultury trypolskiej, zaś w jej otoczeniu ułamki naczyń kultury pucharów lejkowatych. Tych ostatnich nie zidentyfikowano w zachowanym rumowisku. Biorąc jednak pod uwagę obserwacje odnoszące się do pewnego rodzaju synkretyzmu technologii ceramiki, można sugerować homogeniczność odkrytych pozostałości osadnictwa.

Dla szczątków roślinnych zidentyfikowanych w ułamku ceramiki kultury pucharów lejkowatych z Nowomalina - Podobanka wykonano oznaczenie radiowęglowe metodą AMS w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym. Wynosi ono Poz-55979 4670±40 BP. Po kalibracji dla prawdopodobieństwa 68,2% daje to wynik 3517–3372 BC (ryc. 9). Datowanie to odpowiada chronologii stylistyki ceramiki kultury pucharów lejkowatych z opisywanego zbioru, która nawiązuje do cechującej fazę IIIB grupy południowo-wschodniej tej kultury (J. Kruk, S. Milisauskas 1981, 1999; P. Włodarczak 2006).

Według V. A. Kruts'a i S. M. Ryzhova (2000) wschodniowołyńska grupa Trojaniw podlegała wpływom ze środowiska grupy Brynzeny- Zhvaniets. Zarówno dla osiedla Trojaniw, jak i dla stanowiska Zhvaniets dysponujemy kilkoma oznaczeniami radiowęglowymi (Û. Rassamakìn 2004). Reprezentują one jednak młodszy horyzont w porównaniu do datowania otrzymanego dla ceramiki z Nowomalina-Podobanka (por. N. Burdo, M. Y. Videiko 2010, s. 118). Dla najstarszego etapu zespołów typu Trojaniw, z którym można łączyć osiedle Korzhivka-Selysko, gdzie również wyróżniono zabytki kultury pucharów lejkowatych, nie ma obecnie oznaczeń radiowęglowych. Nie można więc datować początku oddziaływań grupy Brynzeny na obszar Wołynia, w szczególności zachodniego (V. A. Kruts i S. M. Ryzhov 2000). Datowania, jakimi obecnie dysponujemy dla wołyńskich zespołów o cechach grupy Brynzeny, nie uwiarygadniają prezentowanego wyżej oznaczenia radiowęglowego oraz sugerowanej homogeniczności pozostałości osadnictwa kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej z Nowomalina-Podobanka. Argumentem przemawiającym za koegzystencją nosicieli ceramiki kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych może być zaobserwowany synkretyzm technologii ceramiki.

Ryc. 3. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Ceramika stołowa kultury trypolskiej. *Rys. D. Vertelecki*
Abb. 3. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Tischkeramik der Tripolje-Kultur. *Zeichnung D. Vertelecki*

Ryc. 4. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Ceramika stołowa kultury trypolskiej. *Rys. D. Vertelecki*
Abb. 4. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Tischkeramik der Tripolje-Kultur. *Zeichnung D. Vertelecki*

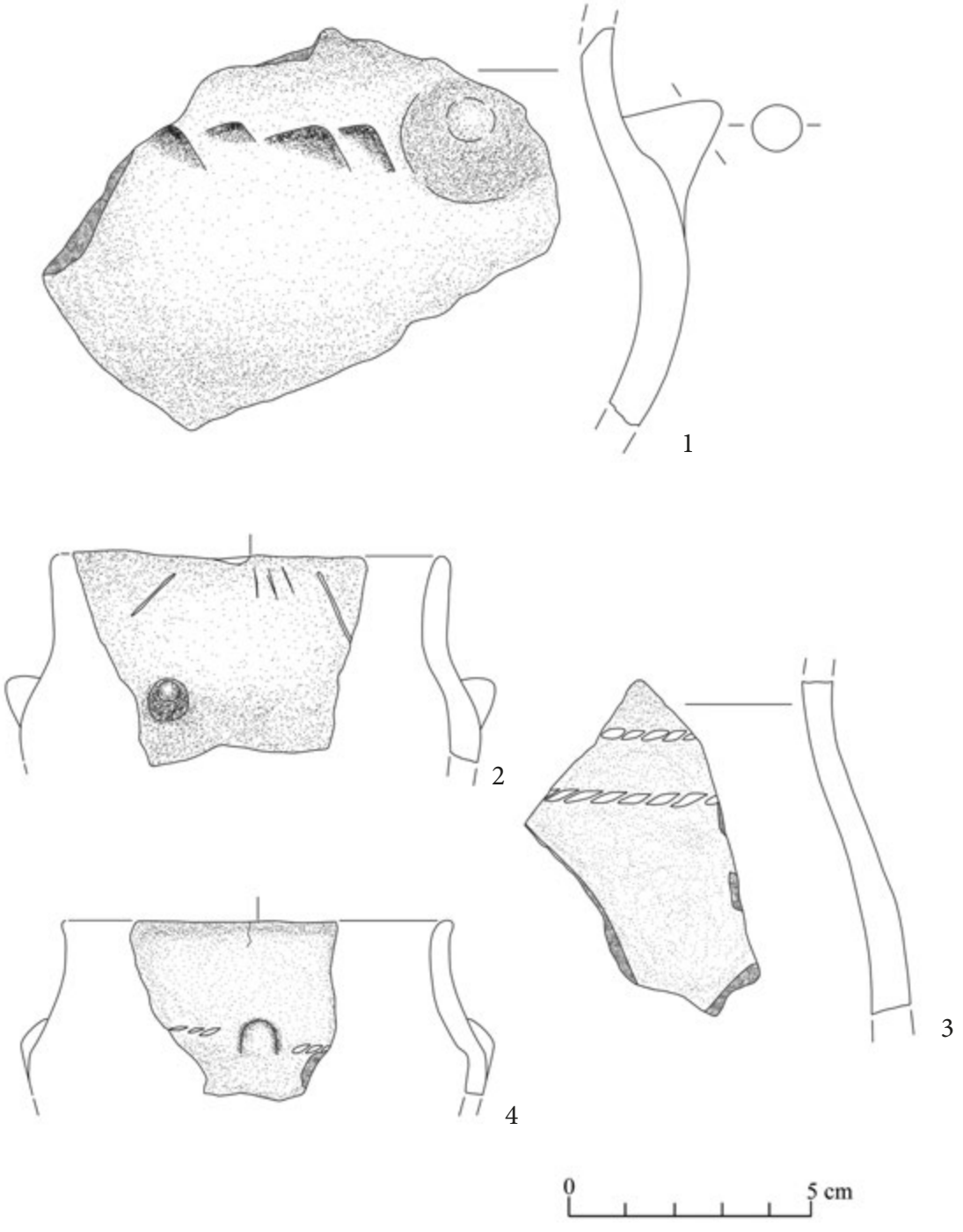

Ryc. 5. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Ceramika kuchenna kultury trypolskiej. *Wg D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

Abb. 5. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Küchenkeramik der Tripolje-Kultur. *Nach D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

Ryc. 6. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Ceramika kultury pucharów lejkowatych. *Wg D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

Abb. 6. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Keramik der Trichterbecherkultur. *Nach D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

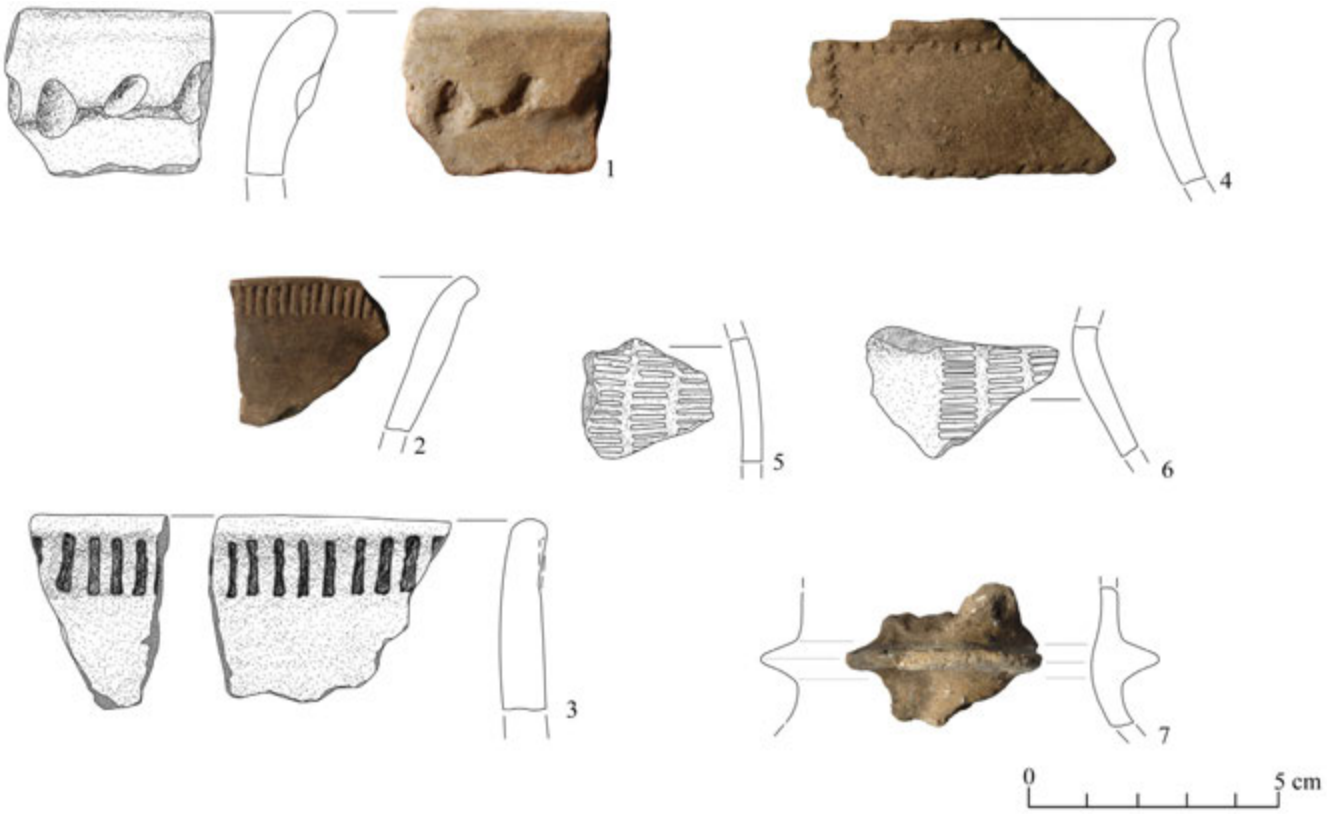

Ryc. 7. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Ceramika kultury pucharów lejkowatych. *Wg D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

Abb. 7. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Keramik der Trichterbecherkultur. *Nach D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

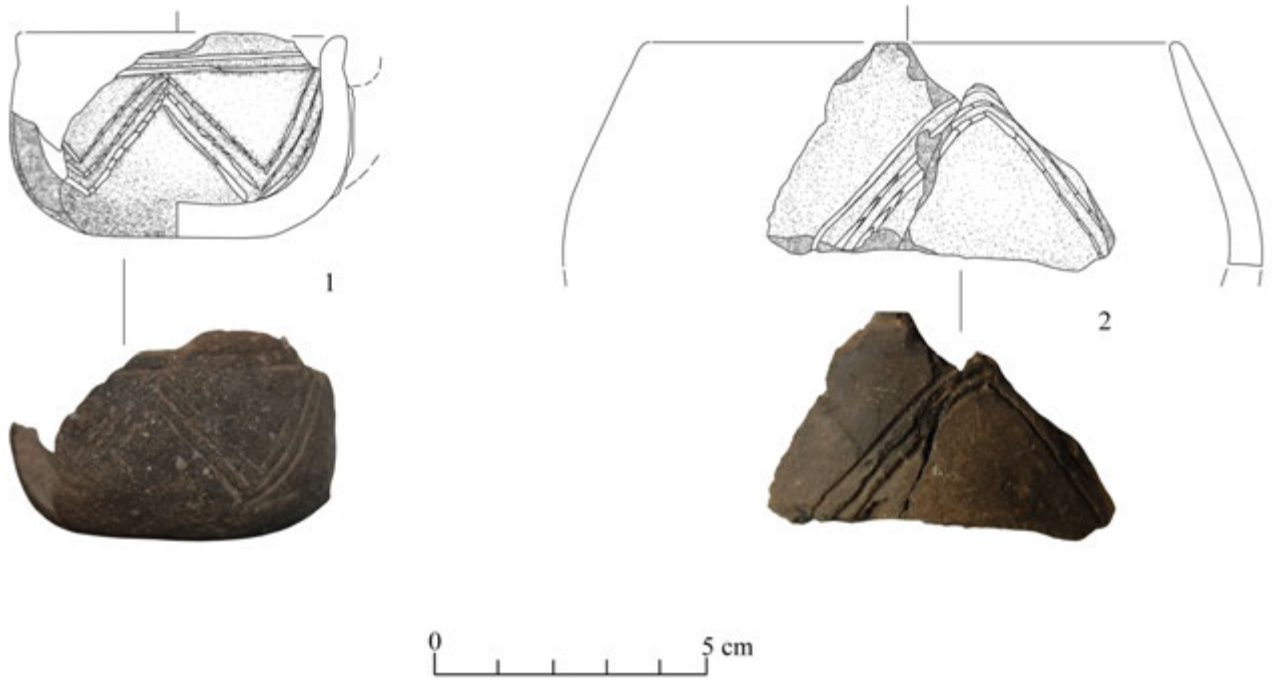

Ryc. 8. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Ceramika kultury pucharów lejkowatych. *Wg D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*
Abb. 8. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. Keramik der Trichterbecherkultur. *Nach D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013*

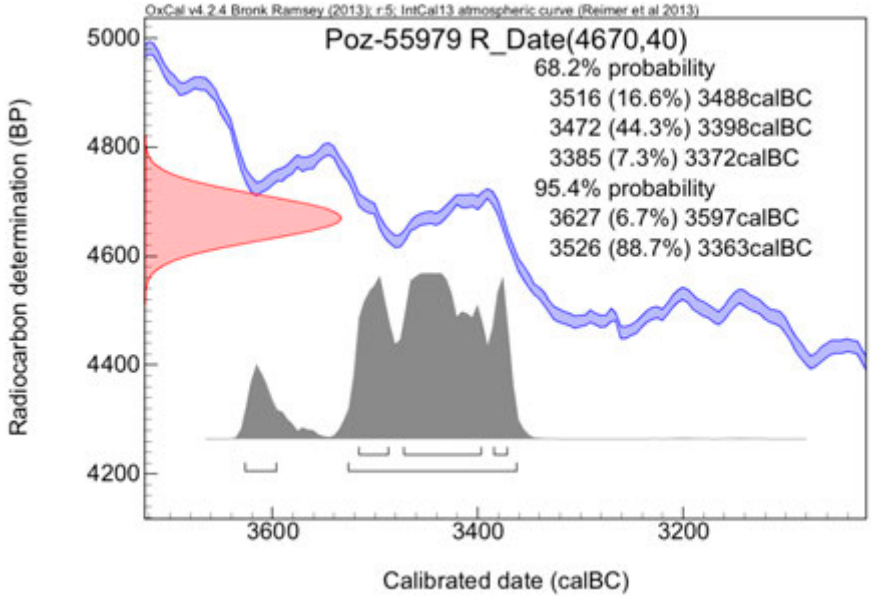

Ryc. 9. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Kalibracja oznaczenia ^{14}C
Abb. 9. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog. ^{14}C Kalibration

Z otoczenia Ostroga na Wołyniu opublikowano szereg stanowisk, w materiałach z których zidentyfikowano ceramikę o cechach *Furchenstichstil* i kultury pucharów lejkowatych oraz kultury trypolskiej o cechach grupy Brynzeny (W. Pasterkiewicz, A. Pozikhovski, M. Rybicka, D. Verteletskyi 2013). Te dane, jak i odkrycia dokonane w Nowomalinie-Podobanka dają podstawę do traktowania otoczenia Ostroga jako obszaru stanowiącego pogranicze osadnictwa wymienionych kultur. W Nowomalinie-Podobanka mamy do czynienia z pozostałościami zapewne bezpośredniego kontaktu między ich społecznościami. Trudno jest jednak obecnie wytłumaczyć, jaki charakter miała zaobserwowana tam ich koegzystencja.

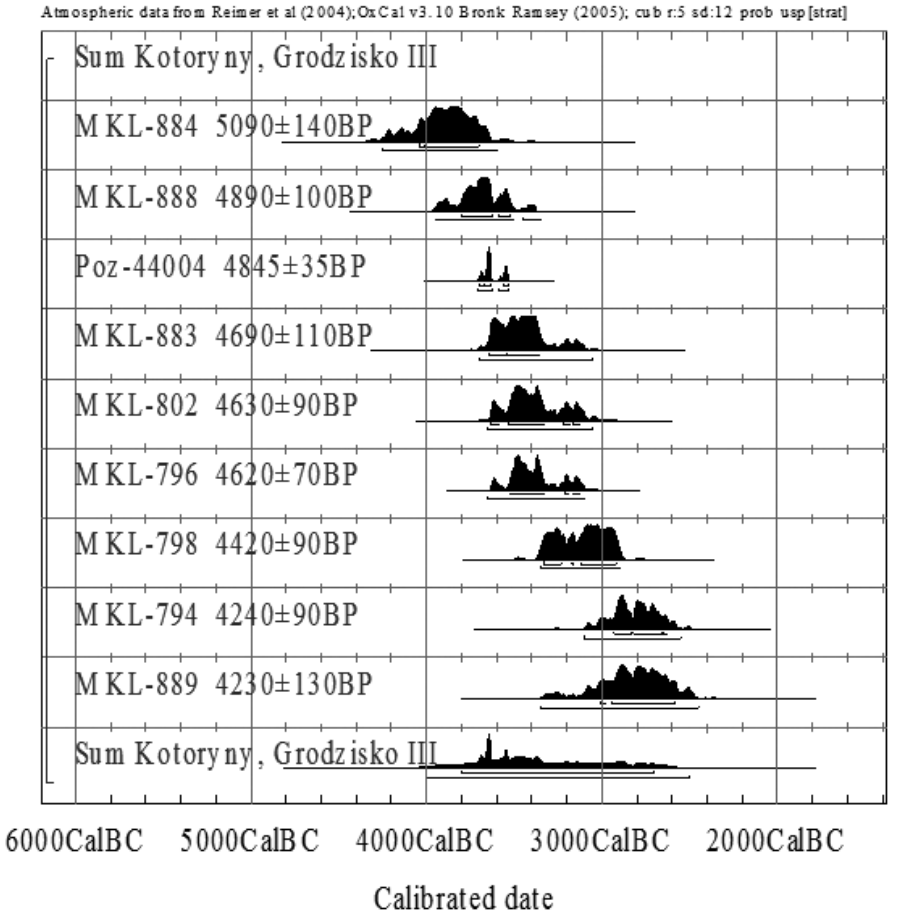

Ryc. 10. Kotoryny, Grodzisko III, rejon Żydacziw. Kalibracja oznaczeń ^{14}C. *Wg A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*

Abb. 10. Kotoryny, Rajon Żydacziw, Burgwall III. ^{14}C Kalibration. *Nach A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*

KOTORYNY, GRODZISKO III NAD GÓRNYM DNIESTREM

Osiedle kultury pucharów lejkowatych odkryte w Kotorynach, Grodzisko III znajduje się na prawym brzegu Dniestru na rozległym wypłaszczeniu o trójkątnym kształcie i deniwelacji wynoszącej około 80 m (A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013). Zidentyfikowane tam pozostałości osadnictwa wymienionej kultury zajmowały obszar około 2 ha. Na podstawie 13 oznaczeń radiowęglowych pierwszą fazę osadnictwa jej społeczności można datować w przedziale 3700/3600 BC – 3500/3300 BC (ryc. 10). Stylistykę ceramiki odpowiadającą temu horyzontowi cechuje tradycjonalizm, przejawiający się dominacją cech grupy wschodniej kultury pucharów lejkowatych przy obecności zdobień dystynktywnych dla klasycznych etapów jej grupy południowo-wschodniej (ryc. 11–12; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013; por. A. Kośko 1981; A. Medunowá-Benešová 1981; M. Rybicka 2011, 2015; P. Włodarczak 2006). Zapewne z tym etapem można łączyć importy ceramiki kultury trypolskiej (ryc. 13). Na lewym brzegu Dniestru, w odległości około 25 km od opisywanego osiedla kultury pucharów lejkowatych, funkcjonowała osada kultury trypolskiej w Bilsziwcach (T. Tkachuk 2001), chronologicznie do niego zbliżona. Zapewne odkryte w Kotorynach ułamki ceramiki stołowej kultury trypolskiej mogą być efektem kontaktów między mieszkańcami tych osiedli.

Drugi etap osadnictwa, łączony z końcem IV tys. BC, reprezentują natomiast zabytki o badeńskich cechach technologii i stylistyki (ryc. 14; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013). Zdobnictwo ułamków ceramiki o takich cechach nawiązuje m. in. do odkrytych w Bratysławie – ul. Jiráskova 12 (P. Baxa, L. Kaminská 1984; M. Furholt 2009). Zidentyfikowanie ich w Kotorynach stanowi ważną informację dla oceny zasięgu oddziaływań badeńskich zarówno w aspekcie przestrzennym, jak i kulturowym (por. M. Y. Videiko 2000, 2008; W. Pasterkiewicz, A. Pozikhovski, M. Rybicka, D. Verteletskyi 2013).

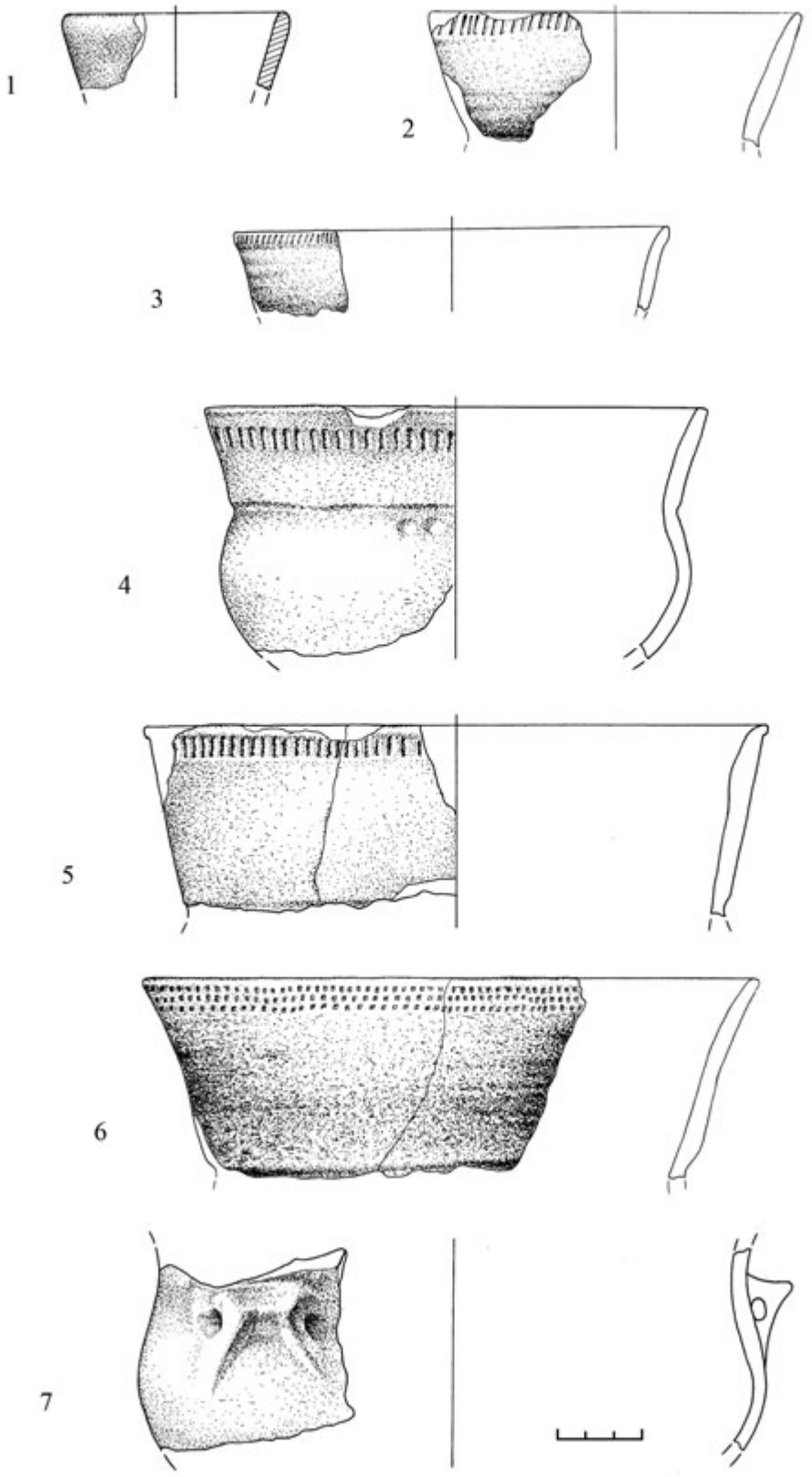

Ryc. 11. Kotoryny, Grodzisko III, rejon Żydacziw. Ceramika kultury pucharów lejkowatych. *Wg A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*
Abb. 11. Kotoryny, Rajon Żydacziw, Burgwall III. Keramik der Trichterbecherkultur. *Nach A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*

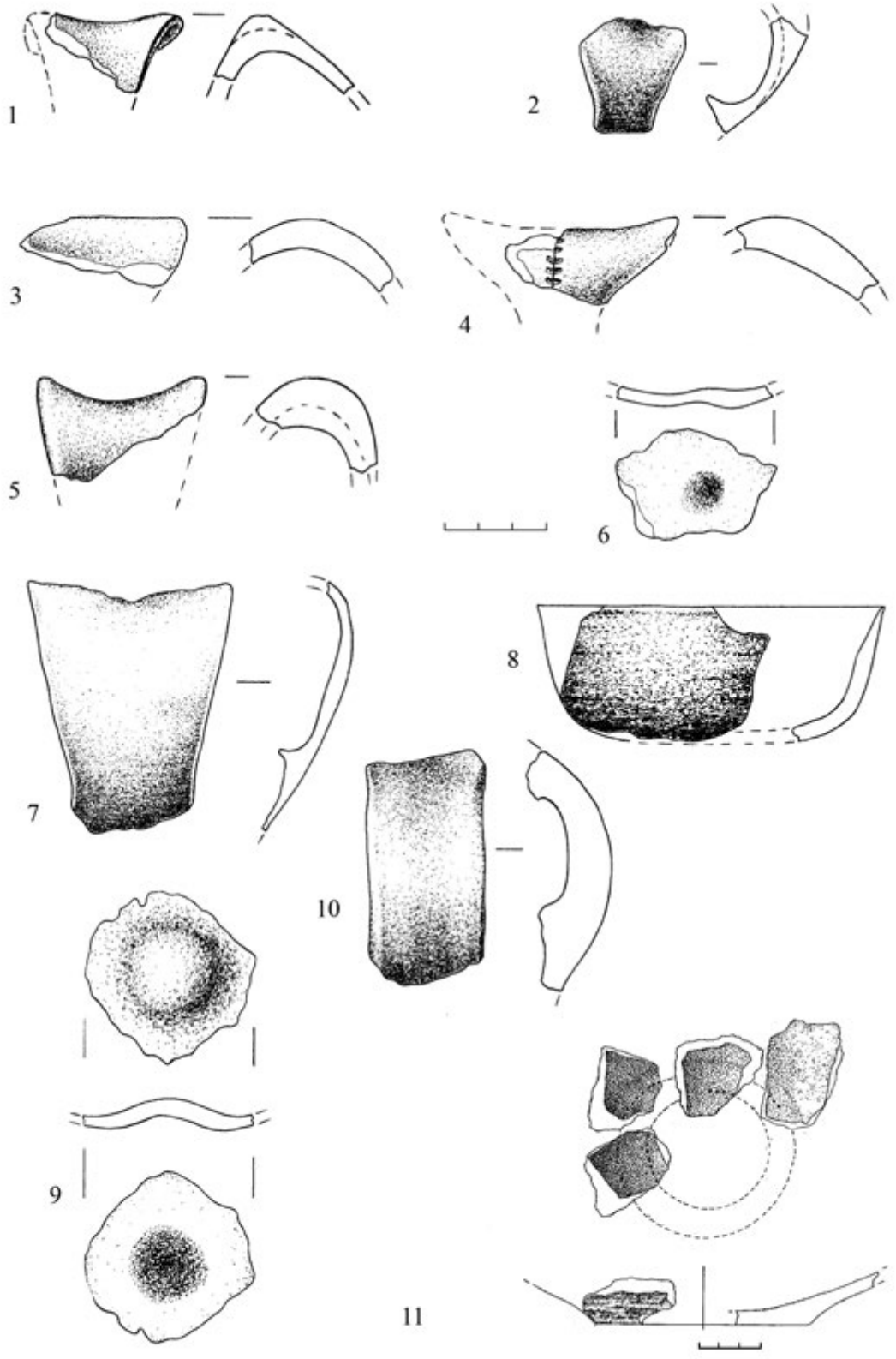

Ryc. 12. Kotoryny, Grodzisko III, rejon Żydacziw. Ceramika kultury pucharów lejkowatych. *Wg A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*
Abb. 12. Kotoryny, Rajon Żydacziw, Burgwall III. Keramik der Trichterbecherkultur. *Nach A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*

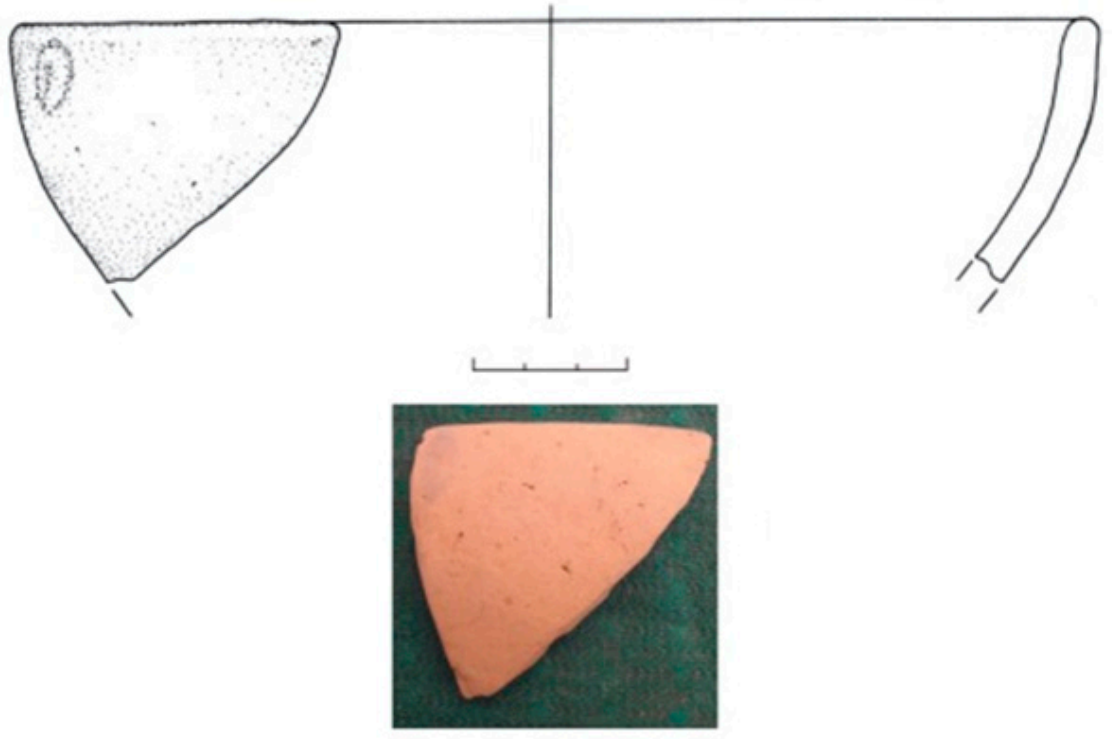

Ryc. 13. Kotoryny, Grodzisko III, rejon Żydacziw. Ceramika kultury trypolskiej. *Wg A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*
Abb. 13. Kotoryny, Rajon Żydacziw, Burgwall III. Keramik der Tripolje-Kultur. *Nach A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*

WNIOSKI

Do niedawna jako obszar styku kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych traktowano obszar nadbużański (A. Kośko, M. Szmyt 2011). Przedstawione tu wyniki badań dają podstawy do weryfikacji tych ustaleń. Obecnie stanowisko w Kotorynach nad górnym Dniestrem stanowi najbardziej na południowy wschód wysunięte stabilne osiedle kultury pucharów lejkowatych. Górny Dniestr można obecnie traktować jako granicę między ekumeną tej kultury a usytuowaną na wschód od niego Wyżyną Podolską, stanowiącą obszar zasiedlony przez społeczności kultury trypolskiej. Ludność zamieszkująca osiedle w Kotorynach wykorzystywała tylko wyroby z surowca wieku turońskiego, którego złoża znajdują się w rejonach Halicza i Tłumacza (V. Konoplâ 2013, s. 300).

Wyniki ostatnio prowadzonych badań na zachodniej Ukrainie pozwoliły na zidentyfikowanie synkretycznych zjawisk obejmujących wołyńskie zespoły o cechach grupy Brynzeny kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych (np. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog na Wołyniu). Takiego zestawu cech nie stwierdzono natomiast w Kotorynach, usytuowanych około 20 km na zachód od osiedla kultury trypolskiej w Bilsziwcach (T. Tkachuk 2005). O wzajemnych związkach między społecznościami opisywanych kultur świadczą importy ceramiki kultury trypolskiej w Kotorynach (ryc. 13) i kultury pucharów lejkowatych w Bilsziwcach. Można przypuszczać, że stanowią one świadectwo kontaktów związanych z importem wyrobów krzemiennych przez społeczności kultury pucharów lejkowatych, które nie skutkowały szerszą adaptacją cech trypolskich. Rejon Ostroga pokazuje natomiast ich intensyfikację, której efektem było pojawienie się synkretycznej ceramiki. O takim zjawisku napisał już na przykładzie osiedli w Vinnikach M. Peleshchyshyn (1998). Trudno jest jednak obecnie wytłumaczyć, jakie zjawiska społeczno-kulturowe fakt ten obrazuje.

Impulsy badeńskie, identyfikowane przez M. Videiko (2000, 2008) w naddnieprzańskich osiedlach kultury trypolskiej, wyróżniono obecnie w zespołach fazy CII kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu (D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013; W. Pasterkiewicz, A. Pozikhovski, M. Rybicka, D. Verteletskyi 2013), ale również w kontekście kultury pucharów lejkowatych nad górnym Dniestrem (ryc. 10; 14; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013).

Podsumowując, badania prowadzone nad problematyką wzajemnych relacji między kulturą pucharów lejkowatych a kulturą trypolską pokazują, że kontakty między nimi były zróżnicowane i skutkowały również pojawianiem się synkretycznych zespołów. Szczególnej uwagi wymaga w przyszłości określenie chronologii oddziaływań i znaczenia w obserwowanych przemianach kulturowych w drugiej połowie IV tys. BC na zachodniej Ukrainie czynnika badeńskiego.

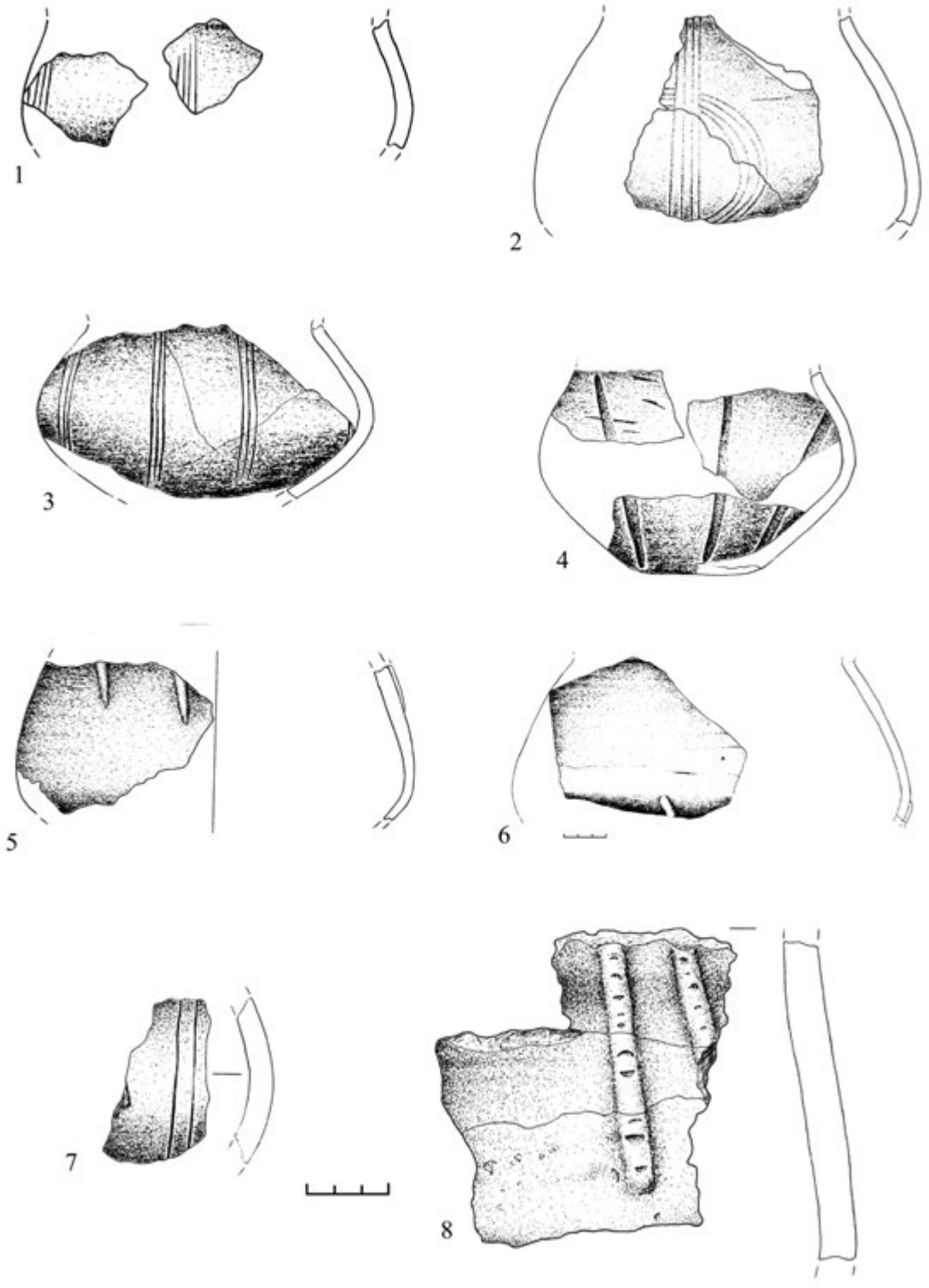

Ryc. 14. Kotoryny, Grodzisko III, rejon Żydacziw. Ceramika o cechach kultury badeńskiej. *Wg A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*
Abb. 14. Kotoryny, Rajon Żydacziw. Keramik mit Merkmalen der Badener Kultur. *Nach A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013*

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Baxa P., Kaminská L.
1984 Nové należy bolerázkiej skupiny z Bratislavy, „Slov. Arch.", t. 32, z. 1, s. 179–194.

Bronicki A., Kadrow S., Zakościelna A.
2004 Uwagi na temat wzajemnych relacji chronologicznych późnej fazy kultury lubelsko-wołyńskiej oraz kultury pucharów lejkowatych z uwzględnieniem najnowszych wyników badań w Zimnie, [w:] Libera J., Zakościelna A. (red.), *Przez pradzieje i wczesne* średniowiecze. *Księga jubileuszowa na siedemdziesiąte piąte urodziny docenta doktora Jana Gurby,* Lublin, s. 101–125.

Burdo B. N., Videiko Y. M.
2010 'Cord' – ornamented pottery of the Trypillia culture a macro analysis, [w:] Kośko A. (red.), '*Cord' ornaments on pottery in the Vistula and Dnieper interfluvial region: 5th – 4th mill. BC,* (=Baltic-Pontic Studies, t. 15), Poznań, s. 110–121.

Dergachev V. N.
1980 *Pamyatniki pozdnego Tripolya,* Kishinev.

Dobrzyński M., Parczewski M., Piątkowska K., Rybicka M.
2014 Zabytki kultury pucharów lejkowatych z miejscowości Jasienica Sufczyńska, stan. 5, na Pogórzu Przemyskim, „MSROA", t. 35, Rzeszów, s. 249–258.

Gumiński W.
1989 *Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Furholt M.
2009 *Die nördlichen Badener Keramikstile im Kontext des mitteleuropäischen Spätneolithikums (3650–2900 v. Chr.),* (=Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 3), Bonn.

Hawinskyj A., Pasterkiewicz W., Rybicka M.
2013 Kotoryny, rej. Żydaczów, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu, [w:] Harmatowa K., Machnik J., Rybicka M. (red.), *Natural environment and man on the upper Dnister – region of the Halyč-Bukačivci basin – in prehistory and early medieval period,* (=Prace Komisji Prehistorii Karpat PAU, t. 6), Kraków, s. 169–284.

Jastrzębski S.
1991 The settlement of the Funnel Beaker culture at Gródek Nadbużny, the Zamość district, site 1C–Brief characteristics, [w:] Jankowska D. (red.), *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen*, Teil II, Poznań, s. 189–196.

Kadrow S.
2005 Związki kultury trypolskiej z kulturami środkowej i południowo-wschodniej Europy, [w:] Garbacz A., Kuraś M. (red.), *Kultura trypolska. Wybrane problemy,* Stalowa Wola, s. 7–11.
2009 Uwagi o grupie południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych, [w:] Taras H., Zakościelna A. (red.), *Hereditas Praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi,* Lublin, s. 137–144.

Konoplâ V.
2013 Virobi z kremenû pam'âtki Kotorini III, [w:] Harmatowa K., Machnik J., Rybicka M. (red.), *Natural environment and man on the upper Dnister – region of the Halyč-Bukačivci basin – in prehistory and early medieval period,* (=Prace Komisji Prehistorii Karpat PAU, t. 6), Kraków, s. 285–301.

Kośko A.
1981 *Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju* niżowych *społeczeństw kultury pucharów lejkowatych. Grupa mątewska,* Poznań.
1988 *Osady kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu-Mątwach, woj. Bydgoszcz, stanowisko 1,* Inowrocław.

Kośko A., Szmyt M.
2011 Udział społeczności Niżu Środkowoeuropejskiego w poznawaniu środowisk biokulturowych płyty nadczarnomorskiej: IV–IV/III BC, [w:] Ignaczak M., Kośko A., Szmyt M. (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza IV–I tys. przed Chr.,* Poznań, s. 205–222.

Król D., Pozichowski A., Rogoziński J., Rybicka M.
2013 Krótka informacja o wynikach badań przeprowadzonych w 2012 roku w Nowomalinie-Podobanka, rejon Ostrog, „MSROA", t. 34, s. 103–118.

Kruk J., Milisauskas S.
1981 Wyżynne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. kieleckie, „APolski", t. 26, s. 65–108.
1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu,* Kraków.

Kruts V. A., Ryzhov S. M.
2000 Tripolye Culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian Group), [w:] Kośko A. (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture,* (=Baltic-Pontic Studies, t. 9), s. 86–110.

Medunowá-Benešová A.
1981 *Jevišovice-Stáry Zamek. Schicht C2, C1, C. Katalog der Funde*, Brno.

Papiernik P., Rybicka M.
2002 *Annopol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim*, Łódź.

Pasterkiewicz W., Pozikhovski, Rybicka M., Verteletskyi D.
2013 Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu badeńskiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej, [w:] Pozikhovski A., Rybicka M., Rogoziński J. (red.), *Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych,* (=Collectio Archaeologica Ressoviensis, t. 26), Rzeszów, s. 55–74.

Peleshchyshyn M. A.
1998 Piznotripilski poselennya bilya sil Kostyanets i Listvin na Volini, "Volino-Podilski Arkheologichni Studii", t. 1, s. 89–110.

Pelisiak A.
2005 Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań, [w:] Garbacz A., Kuraś M. (red.), *Kultura trypolska. Wybrane problemy,* Stalowa Wola, s. 32–41.
2008 Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań, [w:] Bednarczyk J., Czebreszuk J., Makarowicz P., Szmyt M. (red.), *Na pograniczu światów. Studia z pradziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego,* Poznań, s. 395–405.

Rassamakìn U. U.
2004 Stepi pričornomor'â v konteksti rozvitku perših zemlerobs'kih suspil'stv, „Arheologìâ", t. 2, Kiïv, s. 3–26.

Rzepecki S.
2014 *Wilkostowo 23/24. Neolityczny kompleks osadniczy, t. 2, Katalog źródeł*, Łódź.

Rybicka M.
1995 *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. przed Chr. na Kujawach. Kultura pucharów lejkowatych i amfor kulistych na Pagórach Radziejowskich,* Łódź.
2004 *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim*, Łęczyca.
2011 Kultura pucharów lejkowatych na podkarpackich lessach. Komentarz do badań „autostradowych", [w:] Czopek S. (red.), *Autostradą w przeszłość,* Rzeszów, s. 45–59.

2015 Eastern peripheries of the Funnel Beaker Culture, [w:] Diachenko A., Menotti F., Ryzhov S., Bunyatyan K., Kadrow S. (red.), *The Cucuteni-Trypillia Cultural Complex and its neighbours,* Lviv, p. 161–176.

Rybicka M., Król D., Rogoziński J.
2014 Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych* (=Collectio Archaeologica Ressoviensis, t. 28), Rzeszów, s. 67–255.

Tkachuk T.
2001 *Zvit pro arheologìčnì doslìdžennâ bagatošarogo poselennâ bìlâ smp. Bìl'šìvcì ur. Kuti Galic'kogo rajonu Ivano-Frankìvs'koï oblastì*, Galič, (rukopis, Naukovij arhìb Nacìonalnogo Zapovìdnika „Davnìj Galič").
2005 Chronological Phases of the Koshylivtsy Group of the Tripolye Culture (Fazy rozwoju grupy koszyłowieckiej kultury trypolskiej), „Spr. Arch.", t. 57, s. 87–130.

Videiko M. Y.
2000 Trypolye and the Cultures of Central Europe. Facts and Character of interactions: 4200–2750 BC, [w:] Kośko A. (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, (=Baltic-Pontic Studies, t. 9), s. 13–68.
2008 Baden Culture Influence to the East of the Carpatian Mountains, [w:] Furholt M., Szmyt M., Zastawny A. (red.), *The Baden Complex and the Outside World*, (=Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, t. 4), Bonn, s. 289–298.

Włodarczak P.
2006 Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych, [w:] Libera J., Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych,* Lublin-Kraków, s. 27–66.

Małgorzata Rybicka, Aleksander Diaczenko

Neue Erkenntnisse über die Beziehungen zwischen der Tripolje- und Trichterbecherkultur in der westlichen Ukraine

Zusammenfassung

Bis vor Kurzem wurden die Terrains am Bug für das Gebiet gehalten, wo die Tripolje- und die Trichterbecherkultur in Kontakt kamen (A. Kośko, M. Szmyt 2011). Die hier dargestellten Forschungsergebnisse schaffen die Grundlagen für die Verifizierung dieser Feststellung. Die Fundstelle in Kotoryny am oberen Dnjestr gilt heute als die am meisten südlich gelegene stabile Siedlung der Trichterbecherkultur. Den oberen Dnjestr kann man heute für die Grenze zwischen der Ökumene dieser Kultur und der östlich vom Dnjestr lokalisierten Podolischen Platte – dem Siedlungsgebiet der Bevölkerung der Tripolje-Kultur – halten. Die in der Siedlung in Kotoryny wohnenden Menschengruppen benutzten Erzeugnisse, die ausschließlich aus dem Rohstoff der Turon-Stufe gefertigt wurden. Seine Lagerstätten sind in der Gegend von Halicz und Tłumacz lokalisiert (V. Konoplâ 2013, S. 300).

Die Ergebnisse der neulich in der westlichen Ukraine durchgeführten Forschungen liessen die Phänomene der Tripolje-Kultur identifizieren. Sie umfassen die Wolhynien – Komplexe mit den Merkmalen der Brynzeny-Gruppe der Tripolje-Kultur und der Trichterbecherkultur (z.B. Nowomalin-Podobanka, Rajon Ostrog in Wolhynien). Eine solche Merkmalenkombination wurde an der Fundstelle in Kotoryny, die ca. 20 km westlich von der Siedlung der Tripolje-Kultur in Bilsziwce (T. Tkachuk 2005) lokalisiert ist, nicht beobachtet. Von den Kontakten zwischen den Gemeinschaften der besprochenen Kulturen zeugen die Importe der Keramik der Tripolje-Kultur in Kotoryny (Abb. 13), wie auch der Trichterbecherkultur in Bilsziwce. Man kann voraussetzen, dass diese Keramikimporte auf die Kontakte zurückzuführen sind, die mit dem Import der Feuersteinerzeugnisse durch die Gruppen der Trichterbecherkultur verbunden sind, was aber keine weitere Adaptation der Merkmale der Tripolje-Kultur zur Folge hatte. Im Rajon Ostrog zeigte sich dagegen eine Intensivierung der Kontakte, was die Entwicklung synkretistischer Keramik herbeiführte. Dieses Phänomen wurde schon von M. Peleshchyshyn (1998) am Beispiel der Siedlungen in Vinniki beschrieben. Es fällt heute schwer, zu erklären, was für eine gesellschaftlich – kulturelle Erscheinung damit verbunden war.

Die Badener Impulse, die M. Videiko (2000, 2008) in den Siedlungen der Tripolje-Kultur am Dnjestr identifizierte, werden heute auch in den Komplexen der Stufe CII der Tripolje-Kultur im westlichen Wolhynien erkannt (D. Król, A. Pozichowski, J. Rogoziński, M. Rybicka 2013; W. Pasterkiewicz, A. Pozikhovski, M. Rybicka, D. Verteletskyi 2013), man unterscheidet sie aber auch im Kontext der Trichterbecherkultur am oberen Dnjestr (Abb. 10; 14; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013).

Es ist zusammenfassend festzustellen, dass die Forschungen über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der Trichterbecherkultur und der Tripolje-Kultur zeigen, dass diese Kontakte vielfältig waren und dass sie das Auftauchen synkretistischer Komplexe zur Folge hatten. Besonderer Aufmerksamkeit bedarf in Zukunft die Bestimmung der Chronologie dieser Relationen und ihrer Bedeutung für die Kulturwandlungen im Bereich der Badener Kultur beobachteten, die in der zweiten Hälfte des 4. Jahrtausends BC in der Westukraine beobachtet wurden.